

Гоце АНГЕЛИЧИН ЖУРА

ПРЕТСТАВИ НА ЛОКАЛНИ СВЕТИТЕЛИ ВО МОСКОПОЛСКИТЕ ЦРКВИ "СВ. НИКОЛА" И "СВ. АТАНАСИЈ"

Духовната традиција на Охридската архиепископија, економската моќ на Москополе и угледот на старото и надалеку познато светилиште "Св. Наум", биле основните фактори за движењето кое силно се изразило во ликовната уметност, дејствувајќи на широк простор, од Македонија, Епир и Света Гора па се до Подунавјето, во тогашната Австриска Империја.

Неодамна имавме можност да го посетиме Москополе¹, некогашниот голем влашки трговски град, град кој својот зенит ќе го достигне во 1764 г. кога брои 30.000 жители, 24 цркви и манастири, академија, библиотека, печатница.

Иако во виорот на историјата градот Москополе бил неколкупати до темел разурнат, во 1769, во 1789 г. од страна на Али Паша Јанински и последен пат во 1916 г.², тој сепак како птицата Феникс, од пепелта собирал сили и моќ за да ги гради и обновува велелепните

Москополе/ Moskopole

сакрални објекти со неповторлив и чудесен фрескоживопис и во нив насликаните импресивни светителски ликови.

Црквата "Св. Никола" со својата трокорабна базиликална архитектонска градба, дим. 33 x 16 м, доминира во југоисточниот дел од Москополе.

Изградена е во 1722 г. а живописана во 1726 г. Ова го дознаваме од натписот испишан со грчко писмо на западниот ѕид од внатрешноста, во кој меѓу другото се вели: Овој храм на Св. Никола е од 1721 г. а градбата заврши на 19 септември 1722 г. ... живописот е насликан на примерен начин со раката на вештиот Давид од Селеница, припомогнат од Константин и Христо.³

Иконостасот изработен во ороево дрво и целиот позлатен со мотиви од флората, фауната

¹ Во април 2005 г. со колегите Владо Маленко - археолог и Рубин Земон - етнолог, имавме можност за еднодневен престој во Москополе.

Иако денес е само мала, би рекле, селска населба, јас и колегите навистина бевме импресионирани не само од местоположбата, туку пред се од остатоците на калдрмисаните широки улици со тротари за пешаци, начинот на изградба на куќите, со делкани камени блокови, а пред се со многубројните велелепни, грандиозни базиликални цркви и насликаниот во нив фрескоживопис, кои, за жал, денес останале како неми сведоци што зборуваат за некогашната моќ, слава и богатство на Москополе.

² Тоа го дознаваме од таблата поставена во центарот на Москополе а за изгледот на градот од минијатурата од 1724 год.

³ За Давид од Селеница види: Викторија Попоска Коробар, *Иконописот во Охрид во XVIII век*, Скопје 2005, 53-72;

Црква Св. Никола, Москополе
Church St. Nicholas, Moskopole

сна страна, а тоа е кралот на Зета - Св. Јован Владимир.⁷

Истиот е претставен во цел раст, неговиот лик е со бароцизиран изглед, облечен во царска одежда, флорално орнаментирана, со круна на главата, во десната рака држи маченички крст, а во левата својата отсечена глава.

Ваква композициона претстава не ни е позната на територијата на Охридската дијецеза, пред се во ликовната уметност.

и ликовни фигури, е дело на копаничарот Андон Корфузиоти.⁴

Отворениот колонаден трем, според натписот, е насликан од страна на зографите Константин и Атанас од Корча, со помош од нивните синови Трпо и Ефтим, во 1750 год.⁵

Нашето излагање ќе се однесува за некои светители насликани во овој трем.

Имено, во отворениот колонаден јужен трем, во низата многубројни светителски ликови е претставен и чудотворецот Наум Охридски. Неговиот лик е со препознатливите карактеристики на монах, кој со десната рака благословува, а во левата држи затворен свиток и бројаница.

Овде нема да се задржиме и да зборуваме за неговата личност, бидејќи за него и неговите чуда е многу пишувано.⁶

За нас, како историчари на уметноста, интересна е личноста насликана од Наумовата де-

Св. Јован Владимир и св. Наум Охридски,
црква Св. Никола
St. Jovan Vladimir and St. Naum,
Church St. Nicholas

⁴ Дори Фало, *Трагедијата на еден град*, Скопје 2005, 113;

⁵ Викторија Попоска Коробар - исто .. 73-86;

⁶ Цветан Грозданов, *Свети Наум Охридски*, Скопје 1995; Стојан Ристески, *Легенди и преданија за Свети Наум*, Охрид 2005; истиот, *Скулптурата Свети Наум*, Визија, Сон, Најаве, Струга 2006; Наум Целаковски, *Св. Наум Охридски Чудотворец*, Прилеп 1997; истиот, *Ситари печатни и преданија за Св. Наум Охридски*, Охрид 2004; истиот, *Летопис, Манасијропи Св. Наум Охридски - 1000 год.*, Охрид 2005;

⁷ Цветан Грозданов, *Портрети на светителите од Македонија од IX-XVIII в.*, Скопје 1983 (зетски владетел), в. индекс;

Црква Св. Аџанасиј, Москојоле
Church St. Atanasij, Moskopole

Интересот кон Јован Владимир, зетот на царот Самоил, нараснува уште во XIV век, со пренесувањето на неговите мошти и подигнувањето на неговата црква од страна на Карло Топија во 1381-2 г., црква која ќе стане жариште за ширење на неговиот култ.

Интересно е да се напомене дека ктиторскиот натпис бил испишан на латински, грчки и на старословенски јазик.

Неговата прва пишана служба, дело на познатиот поет и драчки митрополит, подоцна намесник на Охридската архиепископија - Козма Китиски,⁸ за првпат е објавена во 1690 г. во Венеција, а нешто подоцна е препечатена во Москополе.

Во почетокот култот кон Св. Јован Владимир, во текот на повеќе векови бил локализиран само околу неговиот манастир во Елбасан (Неокастро), но веќе кон крајот на XVII век, со поттик на охридскиот и москополскиот клир се шири и го привлекува вниманието на православните кругови во Атос и во подунавските кругови на Австрија.

Како најстаро иконописно дело на кое е претставен и насликан животниот циклус на овој светител е она од Синај а потекнува од 1700 г., но Св. Јован Владимир се слика и на пооддел-

ни икони со други светители, како на пример иконата од црквата "Св. Недела", с. Слатино - Охридско, од XVII в. насликан со локалниот светител и заштитник на градот - Св. Климент Охридски, и иконата на свети наумскиот иконостас, насликан со Огнена Марија од 1711 г, икона каде што е насликан заедно со Седмочислениците и Св. Еразмо, дело на Дичо Зограф од 1862г., црквата "Св. Никола Геракомија" и др.

Пробивот на графиката и печатењето книги остава длабоки траги во областа на ликовната уметност со издавањето служба и житија на Св. Наум и Св. Јован Владимир, во Венеција, а потоа и во Москополе, изданија многу ретки и значајни, затоа што во нив се исцртани првите претстави на овие толку почитувани светители.

Најголем пресврт настанува во работата на Москополската печатница донирана од Охридскиот архиепископ, москополецот Јоасаф, а раководена од јеромонахот Григориј. Ваква ликовна претстава на која се насликани, еден до друг, светите Наум и Јован Владимир, претставува раритет во ликовната уметност воопшто, во кругот на Охридската дијецеза.

Замислата и идејата на корчанските зографи Константин и Атанас биле да го потенцираат и зголемат неуништливиот углед на локалниот светител и чудотворец Наум Охридски, а

⁸ Стојан Ристески - Гоце Ангеличин Жура, *Охридски митрополиски кодекс*, Охрид 2005, 20;

Наум Охридски, св. Кирик и св. Јулија, црква Св. Атанасиј
St. Naum of Ohrid and the saints Kirik and Julita, Church St. Atanasij

пред се на зетскиот крал и зетот на царот Самоил - Св. Јован Владимир, на кого ќе му биде отсечена главата од страна на неговиот шура, бескруполозниот вероломник Јован Владислав, а сето тоа се случило, според едни во Преспа, а според други, што е поверодостојно, во многу угледната и дворска црква, челната и прва црква при главниот влез на средновековниот Охрид, "Св. Богородица" надалеку позната како "Челничка црква".⁹

...

Втората москополска црква "Св. Атанасиј", која потекнува од 1724 г. со дим. 22 x 13 м. се наоѓа во североисточниот дел на Москополе, денес надвор од населбата, источно од некогашната академија.

Во неа се наоѓаат и гробиштата на покојните жители на Москополе.

Истата има форма на трокорабна базилика, покрив на две води, покриен со камени плочи, и колонаден јужен трем, скоро идентичен на оној од црк. "Св. Никола".

⁹ Анђелија Станџић, *Највећи српски и словенски светии* - Где је погинуо крал Јован Владимир, Београд 1934, 29-35;

Од натписот што се наоѓа над јужниот главен влез, од надворешноста, се дознава дека почетокот за изградба е месец јуни 1724 г. од страна на талентираните мајстори Павле и Коста од Костурско, во времето на архиепископот Јоасаф. Натписот што се наоѓа над ликот на патронот - Св. Атанасиј, ни ги дава имињата на зографите Константин и Атанас, кои го осликале отворениот јужен колонаден трем на 28 јуни 1745 г.¹⁰

Во овој трем, на надворешниот јужен сид, како посебна композициона целина, помеѓу јужната влезна врата и јужниот прозорец, претставени се св. Наум Охридски и ликовите на св. Кирик и св. Јулија.

Нивниот култ е многу почитуван во Охридската архиепископија и истите се насликани во повеќето Охридски цркви, но ваква ликовна композиција навистина е реткост.

Насликаната претстава на чудотворецот Наум е скоро идентична со онаа од црк. "Св. Никола". Облечен во монашка одежда, со десната рака благословува, а во левата држи затворен свиток и бројаница.

Житието на маченицата Јулија¹¹ зборува дека таа имала дворјанско потекло, но рано останала вдовица и се грижела за својот тригодишен син Кирик. Уште од младоста го прифатила христијанството, а кога се родил синот го крстила во верата Божја.

Во времето на Диоклецијан, кога е најголемото гонење на христијаните, Јулија од својот град Икониј бега во градот Селевкиј, но таму е гонета и фатена, и пред месниот судија ја признава Христовата вера. Разлутен, судијата го фаќа и го фрла по скалите нејзиниот син Кирик, кој ја предава својата света и неви-на душа, а по многу мачења и неговата мајка била погубена од меч.

Тоа се случило на 15 јули, стар стил - 304 г.

¹⁰ Браќата Константин и Атанас прво го осликале тремот на црк. "Св. Атанасиј", а по пет год. биле повикани да го насликаат тремот на црк. "Св. Никола".

¹¹ Епископ Николај, *Пролог*, Ваљево 1991, 541-542;

Кивот со дел од моштите на св. Кирик и Јулија
Reliquary with some of the relics of St. Julitta and Kyrikos

На насликаната композиција, Јулита е претставена како со обете раце укажува на својот тригодишен син Кирик, а тој со десната рака покажува на главата, местото на кое паднал и му ја предал својата маченичка душа на Бога. Од небесниот свод над нивните глави, се гледа подадената Божја рака која го благословува малиот Кирик поради неговата маченичка смрт.

Како што напоменавме, оваа композиција е навистина реткост во ликовната уметност воопшто.

Зографите Константин и Атанас во оваа импресивна и драматична претстава им дава посебно место на овие светителски личности и на нивниот многупочитуван култ во Охридската архиепископија, ги сликаат еден до друг ликовите на Наум, Јулита и Кирик, бидејќи и истите знаеле дека моштите на чудотворецот се наоѓаат во неговата гробна капела во неговиот манастир посветен на Архангелите, недалеку од Москополе, а дел од моштите на Јулита и Кирик се наоѓаат во посебен сребрен кивот во средновековната охридска црква "Св. Богородица Болничка", во болничката маала, изградена во XIV в.

Во охридската црква Св. Богородица - Болничка, во сребрен кивот се наоѓа дел од нивните чудотворни мошти, се до м. април 2006 г. кога реликвијарот беше украден.

Во долниот дел од припратата на Охридската катедрала Св. Софија се насликани светите Кирик и Јулита. Ова воедно е најстара претстава на овие маченици, воопшто во византиската уметност не само на Балканот ами и пошироко. Истата потекнува од првата половина на 11 век, и за жал, до

За крај само би потенцирале дека сето горе кажано е само еден мал сегмент од целокупниот фрескоживопис со кој се насликани москополските цркви "Св. Никола" и "Св. Атанасиј", живопис кој навистина предизвикува восхит кај пасионираниите историчари на уметноста, живопис кој треба систематски и целосно да се проучи за да го добие своето заслужено место меѓу сродните споменици од тоа време, времето на големата економска моќ на Москополе, град кој во минатото претставувал еден од најголемите трговски и културни центри не само на Балканот туку и пошироко, град кој денес зборува за својата некогашна и неповторлива историја, слава и моќ.

Св. Кирик и Јулија, црк. Св. Софија, Охрид, 11 век
St. Julitta and Kyrikos, church of the Holy Sophia,
11th century, Ohrid

ден денес остана незабележана и надвор од доменот на проучувањата. Во припрема е научен труд од страна на авторот на овој прилог.

Goce ANGELICIN - ZURA

**PRESENTATION OF THE LOCAL SAINTS IN THE
CHURCHES OF MOSKOPOLE “ ST. NICHOLAS” AND “ ST. ATANASIJ”**

Summary

We give an account on some local saints, depicted in the churches “St. Nicholas” and “ St. Atanasij”, masterpiece of the icon- painters, the brothers Constantine and Atanas from Korca, in the years 1745 and 1750.

In the south porch of the church “St. Nicholas”, depicted side by side are St. Naum of Ohrid and St. Jovan Vladimir, The king of Zeta and the son-in-law of King Samuel.

This kind of compositional show is unknown in Ohrid’s diocese, above all in the fine arts.

The cult of ST. Jovan Vladimir grows in the XIV century with the transfer of his relics and the erection of his church by Carlo Topija in 1381-1382 in Elbasan / Neokastro/.

The idea of the icon painters Constantine and Atanas had been to emphasize and enlarge the cult of the local saint and miracle-worker Naum of Ohrid, and above all the King’s son-in-law, Jovan Vladimir, who was beheaded in 1015 by his brother –in-law, the ruthless and unfaithful Jovan Vladislav, in the respectable church of the court, the first church at the

main entrance in the middle-aged Ohrid, “ The mother of God” , widely known as the “ leading” church.

...

In the church “St. Atanasij”, on the open southern colonnade porch, St. Naum of Ohrid and the saints Kirik and Julita are depicted.

Their cult is highly respected in Ohrid’s archbishopric and they are painted in most churches in Ohrid. But , this kind of composition is really rare.

The icon-painters Constantine and Atanas in this impressive and dramatic presentation give a special emphasis to these saints, because the same had known that the relics of the miracle-worker are situated in his grave parlour, in the monastery dedicated to St. Michael and Gavril, not far from Korca and Moskopole, and part of the relics of Kirik and Julita are situated in a silver reliquary, in the middle-aged church in Ohrid, “The Mother of God – Bolnicka”, which dates from the first half of the XIV century.